

Sir W. M. Ramsay

TİMAS
T

İSYAN GÜNLERİNDE
İSTANBUL

Bir İngiliz Arkeoloğun Gözünden 31 Mart İsyanı

İSYAN GÜNLERİNDE İSTANBUL

Sir W. M. Ramsay
Yayına Hazırlayan: Dr. Selim Ahmetoğlu
Çeviren: Gökçenur Şehirli Kürcüođlu

TİMAŞ YAYINLARI | 4649
Hatırat Kitaplığı | 47

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK RESMİ
L'illustration adlı Fransızca derginin 15 Mayıs 1909 tarihli ve 3455. sayısının kapağı
(Fotoğraflar: Ortada Hareket Ordusu Kumandanlarından Şevket Turgut Paşa,
soldaki subay ise onun Kurmay Başkanı Kolağası Kazım Karabekir

KAPAK TASARIMI
Yasin Çetin

İÇ TASARIM
Tamer Turp

1. BASKI
Haziran 2019, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-3067-5

TİMAŞ YAYINLARI
Cağalođlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
f t g timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

İSYAN GÜNLERİNDE İSTANBUL ÜZERİNE	9
KISA BİR TARİHSEL ARKA PLAN	9
31 MART VAKASI SIRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER	16
SIR WILLIAM MITCHELL RAMSAY'IN HAYAT HİKÂYESİ	21
ESER HAKKINDA KISA BİR DEĞERLENDİRME	23
KAYNAKÇA	35

İSYAN GÜNLERİNDE İSTANBUL SIR W.M. RAMSAY

ÖNSÖZ	39
1909 NİSAN'INDAKİ İSYANDA İSTANBUL'DA VE TÜRKİYE'DE VAZİYET	43
TÜRKİYE'DEKİ YERLİ HRİSTİYANLAR	43
AHRAR FIRKASI VE JÖN TÜRKLER	46
MUHALEFETİN SEBEPLERİ	49
MUHALEFETİN SUÇLULUĞU	51
ALMAN VE İNGİLİZ HİSSİYATI	53
İSYAN SIRASINDAKİ DURUM	55
SEYAHATTE VE İSTANBUL'DA YAZILAN GÜNCE	59
BİR JÖN TÜRK İLE SOHBET	60
BALKANLAR KOMİTESİ	69
TIMES'DAKİ MAKALELERİN YOL AÇTIĞI ETKİ	69
SADRAZAM VE JÖN TÜRKLER	72
TÜRKİYE'NİN MESELELERİNİN YABANCI BASINDAKİ YANSIMALARI	75

AVUSTURYA VE ALMANYA'NIN BU OLAYLAR HAKKINDAKİ ÖNGÖRÜSÜ.....	77
HÜRRİYET ORDUSU İLE BİRLİKTE.....	80
İSTANBUL'A VARİŞ.....	85
PERA'NIN GÖRÜNÜŞÜ.....	87
PERA'DAKİ HİSSİYAT.....	88
ŞEHİR SAKİNLERİNİN ENDİŞESİ.....	91
KUŞATMA SIRASINDA İSTANBUL.....	94
BİR TÜRK GAZETECİ İLE SOHBET.....	99
LİDERLER ARASINDAKİ PAZARLIK.....	104
ÇATIŞMA İHTİMALİ.....	107
MAHMUT MUHTAR PAŞA'NIN FİRAR HİKÂYESİ.....	108
İSTANBUL'DAN KAÇANLAR.....	114
BİR RUM RAHİBİN KANAATI.....	115
İSTANBUL'DAKİ ENDİŞE.....	116
ABDÜLHAMİT'İN SON SELAMLIGI.....	118
ŞEHİRDE ARTAN KORKU.....	119
HÜRRİYET ORDUSU'NUN ŞEHRE GİRİŞİ.....	122
GENÇ GÖNÜLLÜLER.....	126
SALDIRI SONRASI PERA.....	127
YILDIZ SARAYI HÂLÂ ALINAMADI.....	131
SELANİK BİRLİKLERİNİN SEVKİ.....	132
TAARRUZ EDEN ORDUNUN BÜYÜKLÜĞÜ.....	134
MAKEDONYA ORDUSU'NUN DURUMU.....	136
BİR SULTANIN TAHTTAN İNDİRİLİŞ ŞEKLİ.....	137
AHRARCILARIN DURUMU.....	139
PRENS SABAHATTİN'İN TUTUKLANMASI.....	140
YENİ SULTAN'IN HALKA TAKDİMİ.....	143
YILDIZ SARAYI'NIN BOŞALTILMASI.....	144

SOKAKLARDA BAYRAM HAVASI	150
ANADOLU'NUN DURUMU.....	151
ESKİ SULTAN'IN SÜRGÜNE GÖNDERİLMESİ.....	155
PRENS SABAHATTİN'İN SERBEST BIRAKILMASI	157
ESKİ SULTAN HABERLERİ NASIL DUYDU?	159
BİR MÜLAKAT	160
ROBERT KOLEJ.....	165
ÜSKÜDAR AMERİKAN KIZ LİSESİ.....	167
SULTAN V. MEHMET REŞAT'IN İLK SELAMLIĞI	168
YENİ HÜKÜMDARA DAİR SPEKÜLASYONLAR.....	178
DURUM DEĞERLENDİRMESİ.....	179
KATLİAM PLANI	180
ABDÜLHAMİT'İN İDRAK KABİLİYETİNİN ZAYIFLAMASI	183
GELECEĞİN GETİRDİĞİ ZORLUKLAR.....	186
BİR HAFİYENİN HİKÂYESİ.....	187
ÜSKÜDAR AMERİKAN KIZ LİSESİ'NDE BİR PAZAR GÜNÜ....	189
İSYANCILARIN İDAMI	192
BİR JÖN TÜRK HANIMIN GÖRÜŞLERİ.....	193
BAŞKA BİR JÖN TÜRK HANIM'A ZİYARET.....	199
VEDA ZİYARETLERİ	199
YILDIZ SARAYI'NIN DURUMU.....	201
SEYAHAT ETME ÖZGÜRLÜĞÜ.....	206
İSTANBUL'A DAİR SON BİR DEĞERLENDİRME.....	208
FOTOĞRAFLAR.....	211
İNDEKS	225

İSYAN GÜNLERİNDE İSTANBUL ÜZERİNE

31 Mart Vakası, üzerinden geçen bir asra yakın bir zamana rağmen hâlâ tüm yönleriyle aydınlatılamamış önemli bir olaydır. Döneminin siyasi konjonktürüne etkilerinin dışında modern Türk tarihinin son asrında herkesin kendi ideolojik aidiyetine göre bir köşesinden çekiştirip bütünün sadece bir parçasını göstermeye gayret ettiği bu olay hakkında ortaya konulacak yeni çalışmalar olayın daha iyi anlaşılmasına imkân taniyacaktır. Bu amaçla Sir William Ramsay tarafından kaleme alınan hatıratı geçmeden evvel dönemin tarihine kısaca bakıp eser hakkında kısa bir değerlendirmede bulunmak yerinde olacaktır.

KISA BİR TARİHSEL ARKA PLAN

1909 yılında 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece yarısı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yaklaşık sekiz ay önce ilan edilen II. Meşrutiyet'i ve Kanun-i Esasi'yi korumaları için Selanik'ten İstanbul'a getirilen avcı taburlarına bağlı askerler, başlarında çavuşları bulunduğu hâlde subaylarını hapsederek kıışlalarını terk etmişlerdi. Böylece modern Türkiye tarihinin en önemli kırılma noktalarından birini başlatacak olan gelişmelerin de fitili ateşlenmiş oldu. İşleri bu noktaya getiren gelişmeleri anlayabilmek için 24 Temmuz 1908 günü ilan edilen II. Meşrutiyet'ten çok daha ötelere, İlber Ortaylı tarafından "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı"¹ olarak adlandırılan döneme bir göz atmak yerinde olacaktır.

1 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletlerinin Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi ile siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda yaptıkları atılımlara uyum sağlayabilmek için 19. yüzyıl boyunca modernleşme ve Batılılaşma hamlelerini hayata geçirmeye gayret etmiştir. Neredeyse 19. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarındaki reformcu kadrolar ile muhafazakârlar arasında süregelen mücadele, Türk tarihinde, o dönemde kullanılan Rumi takvim nedeniyle, 31 Mart Vakası olarak bilinen olayda düğümlenmiştir.

Reformcularla muhafazakârlar arasındaki mücadelenin ilk safhaları Sultan III. Selim döneminde yaşanmaya başlamıştır. Sultan III. Selim'in, devlet ve ordu sisteminin çağa ayak uydurması için Nizam-ı Cedit adıyla öncelikle askerî alanda başlattığı bu modernleşme ve Batılılaşma hamleleri, Osmanlı tarihinin çeşitli dönemlerinde etkisini göstermiş olan Yeniçeri -ulema- esnaf koalisyonunun direnciyle karşılaştı. Bu direnç bir süre sonra Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesi ve ardından öldürülmesiyle sonuçlandı.

Sonraki süreçte tahta geçen Sultan II. Mahmut, bir taraftan aldığı sert tedbirler ile bürokratları ve toplumu zorlama pahasına olsa da modernleşme ve Batılılaşma hamlelerini devam ettirirken bir taraftan da uyguladığı akılcı siyaset sayesinde ulema ve esnafı kendi yanına çekip Yeniçerileri yalnız bırakarak bu tarihî koalisyonu dağıtmayı da başarmıştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ilgası, Osmanlı bürokrasisindeki reformcuların önündeki en büyük engellerden birinin ortadan kalkmasını ve böylece modernleşme ve Batılılaşma çabalarının büyük bir ivme kazanmasını sağlamıştır.

Sultan II. Mahmut'un 1839 yılında ölmesi üzerine tahta geçen Sultan Abdülmecit, modernleşme ve Batılılaşma hamlelerini

babasının bıraktığı yerden ileriye taşımaya gayret etmiştir. Bu dönemde özellikle toplumsal ve anayasal haklar açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı tarihinde Tanzimat dönemi olarak adlandırılan bir yeniden yapılandırma sürecini başlatmıştır.

Bir taraftan modernleşme ve Batılılaşma adına olumlu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan da İmparatorluğun siyasi, ekonomik ve askerî alanda karşı karşıya kaldığı problemler giderek büyümekteydi. 1861 yılında vefat eden Sultan Abdülmecit'in yerine tahta geçen kardeşi Sultan Abdülaziz, anayasacılık ve meşruti yönetim yanlısı Osmanlı bürokratik elitleri ve aydınlardan gelen baskılara rağmen monarşi yönetimini devam ettirmeye çalışıyordu.

Padişah ile meşruti yönetim taraftarları arasındaki güç mücadelesi, 1876 yılında bir saray darbesiyle Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır. Sadrazam Mithat Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın öncülüğündeki meşruti yönetim yanlıları tarafından gerçekleştirilen bu saray darbesinin ardından V. Murat tahta çıkarılmıştır. Ancak bu süreçte yaşadığı psikolojik rahatsızlıklar nedeniyle devleti yönetemeyeceğine karar verilen V. Murat, doksan iki gün sonra tahttan indirilerek meşruti bir yönetim oluşturma konusunda anlaşmaya varılan Şehzade Abdülhamit, Sultan II. Abdülhamit olarak tahta çıkarılmıştır.

Sultan II. Abdülhamit dönemi, günümüz Türkiye'sinde en tartışılan zaman dilimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. 31 Ağustos 1876'da tahta çıkan Sultan II. Abdülhamit, ilk iş olarak bir anayasanın hazırlanıp yürürlüğe konulmasını sağlamış, yapılan seçimlerin ardından Osmanlı parlamentosu 19 Mart 1877'de resmen faaliyete geçmiştir. Ancak kısa zamanda

etkili bir anayasal kurum olmaya başlayan Osmanlı parlamentosu çok uzun ömürlü olamamış, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan yenilgiler ve Rusların İstanbul kapılarına dayanması üzerine 14 Şubat 1878'de Sultan II. Abdülhamit tarafından süresiz olarak tatil edilmiştir. Bu süreçte anayasa da yine süresiz olarak askıya alınmıştır.²

Böylece otuz yıl sürecek olan ve muhaliflerinin "istibdat dönemi" olarak adlandırdığı Sultan II. Abdülhamit'in kişisel iktidarı başlamış oldu. Sultan II. Abdülhamit, imparatorluğu bir taraftan tek elden idare etmeye çalışırken diğer taraftan da III. Selim döneminden beri kademe kademe ilerleyen reformların devam etmesini sağlamıştır. Bu nedenle, Sultan II. Abdülhamit döneminde Tanzimat reformlarının önemli bir ilerleme kaydettiği de göz ardı edilemez bir gerçektir. Ancak siyasal haklar ve özgürlükler konusunda aynı şeyi iddia etmek oldukça zordur. Sultan II. Abdülhamit kişisel iktidarına alternatif oluşturabilecek muhalif hareketleri engelleme hususunda oldukça fazla gayret sarf etmiştir.

Ancak Sultan'ın bütün bu engelleme gayretlerine rağmen zamanla ülkede çeşitli illegal muhalif örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır. İlk olarak, 1889 yılında İstanbul'daki Askerî Tıbbiye'de İttihad-ı Osmanî adında kurulan bir örgütün bir süre sonra faaliyetlerinin açığa çıkması üzerine üyelerinin bir kısmı tutuklanmış, bir kısmı da yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Yurtdışına kaçmayı başarabilen muhalifler, Paris'te Ahmet Rıza Bey liderliğinde örgütlenerek çeşitli gazete ve dergilerle Sultan II. Abdülhamit yönetimine karşı mücadele ediyorlardı. Cenevre ve Kahire gibi şehirler bu muhaliflerden bir kısmının basın yayın yolu ile görüşlerini dile getirebil-

² a.g.e., s. 302-303.

dikleri yerler arasındadır. İlk olarak Mizancı Murat Bey'in, ardından da Prens Sabahattin Bey'in Avrupa'ya firar ederek bu harekete katılmaları, muhalifler arasında liderlik mücadelesini başlatmıştır. İlerleyen süreçte Mizancı Murat'ın Sultan ile anlaşarak İstanbul'a dönmesi, 1902'de yapılan kongrede de Prens Sabahattin ve taraftarlarının ayrılması ile ana akım muhalefet Ahmet Rıza Bey'in etrafında devam etmiştir.³

Basın yayın yolu ile propaganda yaparak Sultan II. Abdülhamit'in yönetimine son vermeye çabalayan ancak pek de etkili olamayan bu muhalif hareket "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adı altında örgütlenmişti. Bu harekete can suyu sağlayacak gelişme 1907 yılında gerçekleşmiştir. Bazı sivil bürokratlar ve subayların bir araya gelmesiyle 1906 yılında Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Paris merkezli İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ekim 1907'de birleşerek faaliyetlerini Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında sürdürme kararı almıştır. Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konması ve Osmanlı parlamentosunun yeniden açılmasını sağlama hedefiyle hareket eden İttihatçılar, özellikle Makedonya'da askerî ve sivil bürokratlar arasında kolayca örgütlenmeyi başarmıştır.⁴

3 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 29. Baskı, İstanbul 2014; M. Şükrü Hanioglu, *Young Turks in Opposition*, Oxford University Press, Oxford 1995; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1095-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876-1938*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Zürcher, *a.g.e.*; M. Şükrü Hanioglu, *Preparation For a Revolution: The Young Turks 1902-1908*, Oxford University Press, Oxford 2001; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2004.

Ülkenin karşı karşıya olduğu siyasi, ekonomik, askerî ve toplumsal sorunlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin taraftar bulmasını kolaylaştırıyordu. Ülke içinde yaşanan sorunların yanı sıra ülke dışında meydana gelen gelişmeler de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin harekete geçmesi için zemin hazırlıyordu. Reval'de Haziran 1908'de İngiltere kralı ile Rus çarı arasında gerçekleşen görüşmeler İttihatçıların harekete geçmesini tahrik eden olay olmuştur. Reval görüşmelerinde alınan kararların doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü ve siyasi egemenliğini olumsuz yönde etkileyecek mahiyette olması üzerine İttihatçılar harekete geçmeye karar vermiştir. Bazı İttihatçı subayların kendilerine bağlı askerî birlikleri alarak dağa çıkmalarıyla Makedonya'da başlayan isyanı engelleme girişimlerinde başarısız olan Sultan II. Abdülhamit, 24 Temmuz 1908'de anayasanın yeniden yürürlüğe konularak artık tam olarak uygulanacağını ve Osmanlı parlamentosunun yeniden açılması için gereken hazırlıkların yapılmaya başlandığını ilan etmek zorunda kalmıştır.⁵

Her ne kadar Sultan II. Abdülhamit tahtını korumayı başarmışsa da İttihatçıların çabalarıyla 24 Temmuz 1908'de başlayan II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı tarihinin en önemli kırılma noktalarından birini teşkil eder. Osmanlı tarihinin siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlardaki hızlı değişim ve dönüşüm süreci II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte başlamıştır.

"Hürriyet, adalet, musavat, uhuvvet" sloganı ile yola çıkan İttihatçılar, Meşrutiyet'in ilanının ardından Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe konulması ve Osmanlı parlamentosunun çalışmaya başlamasıyla, içinde bulunulan kötü durumdan hızlı bir

5 Zürcher, *a.g.e.*, s. 141-142.

şekilde sıyrılıp çağdaş ve medeni bir yapıya kavuşulacağını düşünüyordlardı. Ancak sonuç hiç de beklemedikleri gibi olmadı. Otuz yıllık bir baskının ardından Osmanlı toplumu, zincirlerinden boşanırcasına, ne olduğunu tam olarak da pek bilmediği hürriyetin tadını çıkarmaya çalışıyordu. İttihatçılar yeni kurulan hükümette yer almamış ancak perde gerisinden hükümeti kontrol altında tutmaya gayret etmişlerdir. Bu durum Osmanlı bürokrasisinde pek çok sıkıntının yaşanmasına neden olmuştur. Başlatılan tensikat hareketiyle birlikte eski rejimle ilişkili memurlarının işten el çektirilmesi, ordudaki alaylı subayların tasfiye edilmeye başlanması, sonu gelmeyen grev ve gösteri dalgaları sürecin içinden çıkılmaz bir hale dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca askerlikten muaf olan medrese öğrencilerinin sınavlara tâbi tutulacağı, sınavları geçemeyenlerin askere alınacağı kararı medreseliler ve ulema arasında hoşnutsuzluk doğurmuştu. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit'in Yunanistan'a bağlanmaya çalışması, Osmanlı toplumunda yeni krizlere ve hayal kırıklıklarına ön ayak olmuştur. Zaman ilerledikçe Meşrutiyet idaresinin de dertlerine deva olamayacağı hissini doğurduğu hayal kırıklığı, bir süre sonra muhalif seslerin yükselmeye başlamasına neden olmuştur.

Prens Sabahattin'in takipçileri tarafından Ahrar Fırkası'nın kurulmasının ardından ete kemiğe bürünen muhalefet, basın da oldukça etkili bir şekilde kullanarak gücünü arttırmaya çalışıyordu. İttihatçıların sesi olan *Tanin* gazetesine karşı *İkdam*, *Osmanlı*, *Mizan* ve *Serbestî* gibi gazeteler muhalefetin temsilcisi olarak hareket ediyor ve sesleri de oldukça gür çıkıyordu. Siyasi havanın iyice gerginleşmesi üzerine İttihatçıların baskısıyla Sait Paşa Hükümeti görevden çekilmiş

ve Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti kurulmuştu. Bu gerginlik sırasında İttihatçılar, Meşrutiyet'e karşı oluşabilecek herhangi bir kalkışmada kullanabilmek amacıyla Makedonya'dan getirttikleri Avcı Taburlarını Taş Kışla'da konuşlandırmıştı. İttihatçıları eleştiren sert yazılarıyla bilinen *Serbestî* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in 6 Nisan 1909 gecesi Galata Köprüsü üzerinde vurularak öldürülmesi ve Köprü'nün her iki başında zabıta nöbet noktaları olmasına rağmen katilin kaçmayı başarması ipleri kopma noktasına getirmişti. Muhalefet, Hasan Fehmi Bey'in cenazesini, İttihatçılara bir gözdağı vermek amacıyla, büyük bir gövde gösterisine dönüştürmeyi başarmıştı. Bütün bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'daki kışlalarda bulunan askerler üzerinde her iki tarafın yoğun propaganda çalışmaları devam ediyordu. İttihatçılar, askerleri kendi saflarında tutabilmek için yoğun çaba sarf ederken muhalifler de askerleri İttihatçılara karşı harekete geçirebilmek için gayret ediyorlardı. Bütün bu hengâmenin sonucunda, 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece yarısı modern Türk tarihi için çok önemli sonuçlar doğuracak olan ve o dönemde kullanılan Rumi takvim nedeniyle 31 Mart Vakası olarak bilinen isyan başlamış oldu.

31 MART VAKASI SIRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Taş Kışla'daki Avcı Taburlarındaki askerler, 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece yarısı, başlarında çavuşları olduğu hâlde subaylarını tutuklayıp hapsederek silahlarıyla kışladan çıkmış ve çevredeki diğer kışlalarda bulunan askerlerin katılımıyla havaya ateş ederek "Şeriat isteriz!" sloganlarıyla Ayasofya Meydanı'nda bulunan Meclis-i Mebusan binasının önünde toplanmıştı.

Sayıları 3.000-4.000 civarında bulunan bu askerlere gün ışıdığıında *Volkan* gazetesinin sahibi Derviş Vahdetî ile onun başkanlığında ve sadece isyandan on gün önce kurulan İttihat-ı Muhammedî Cemiyeti üyeleri katıldı. Ayrıca Beyazıt ve Fatih medreselerinin bazı öğrencileri de Ayasofya Meydanı'na gelerek isyancı askerlerin yanında yer aldı.⁶

İlerleyen saatlerde, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa alınacak tedbirleri ve izlenecek hareket tarzını belirlemek amacıyla hükümeti toplantıya çağırmıştır. Bir taraftan isyancıların talepleri öğrenilmeye çalışılırken bir taraftan da takip edilecek siyaset belirlenmeye gayret edilmiştir.⁷ Bu sırada, isyancılar, işgal ettikleri Meclis-i Mebusan'da okuttukları bir dilekçe ile taleplerini şu şekilde sıralamışlardır:

1. Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin istifası,
2. Ahmet Rıza Bey'in meclis başkanlığından istifası,
3. Kamil Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi,
4. İttihatçı subayların değiştirilmesi,
5. Tasfiye edilen "alaylı" subayların geri getirilmesi,
6. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kapatılması,
7. Şeriat hükümlerinin tam anlamıyla uygulanması.

İttihatçı mebusların büyük bir kısmının kaçmış olmasına ve Meclis'te karar almak için yeterli sayıda çoğunluğun bulunmamasına rağmen isyancı askerlerin silah tehdidi altında bu taleplerin kabul edildiğini belirten Meclis Beyannamesi ilan edilmiştir. Telgrafla Yıldız Sarayı'na bildirilen bu kararın

6 Azmi Özcan, "Otuzbir Mart Vak'ası" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 34, s. 10.

7 Edip Bukarlı, "31 Mart Vak'ası'na Cemiyet-i İlmîyye-i İslamiyye'nin Bakışı", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c. III, sayı: 8, Mayıs 2016, s. 102.

Sultan II. Abdülhamit tarafından onaylanması üzerine aynı gün öğleden sonra, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa istifa etmiştir. Sultan, yeni hükümeti kurma görevini Ahmet Tevfik Paşa'ya vermiştir. İsyanın ikinci gününde Ahmet Tevfik Paşa başkanlığında kurulan hükümet göreve başlamıştır.⁸

İsyanın ilk gününde çıkan karışıklıklarda yüze yakın kişi isyancı askerler tarafından öldürülmüştür. İsyancı askerleri durdurmaya çalışan başta Trabzonlu Mülazım İlyas Efendi olmak üzere pek çok "mektepli" subay katledilmiştir.⁹ Bunun yanı sıra Adliye Nazırı Nazım Bey, Ahmet Rıza Bey'e ve Lazkiye Mebusu Emir Arslan Bey, Hüseyin Cahit Bey'e benzetilerek öldürülmüştür. Yıldız Sarayı'nı topa tutacağı iddiasıyla Âsâr-ı Tevfik zırhlısının kumandanı Binbaşı Ali Kabûli Bey, sarayın bahçesinde Sultan II. Abdülhamit'in gözleri önünde isyancı askerler tarafından linç edilmiştir.¹⁰

Sultan II. Abdülhamit isyanın başlangıcında bu olayın kendisine karşı düzenlenmiş olduğunu düşünerek oldukça telaşa kapılmış olsa da kendisine kaynağı belli olmayan bir yerden gelen bir bilgi üzerine rahatlamış ve herhangi bir müdahalede bulunmadan bekleyip olayların sonucunu görme yönünde hareket etmiştir. Sultan, bu olayın hedefinde İttihat ve Terakki'nin olduğunu anladıktan sonra iktidarı tekrar eline almak umuduyla bekleyip durumdan yararlanmaya çalışmıştır.¹¹ Bu arada isyanın çıkmasına ön ayak oldukları çeşitli kaynaklar

8 Özcan, *a.g.m.*, s. 10.

9 M. Sabri Koz, "31 Mart Şehidi Trabzonlu Mülazım İlyas'ın Destanı", *Müteferrika*, No: 47, Yaz 2015/1, s. 3-36.

10 Özcan, *a.g.m.*, s. 10.

11 Mehmet Salih Arı & İbrahim Halil Ozan, "Sırat-ı Müstakim ve Volkan'a Göre 31 Mart Vakası", *"İslam'ı Uyandırmak": Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, ed. Lütfi Sunar, İLEM: İlmî Etüdler Derneği, İstanbul 2018, s. 231.

tarafından iddia edilen Prens Sabahattin'in öncülüğündeki Ahrar Fırkası mensupları ise isyanın İttihat ve Terakki karşıtlığından çok meşrutiyet karşıtı ve Sultan II. Abdülhamit yanlısı bir yöne evrilmesi üzerine paniğe kapılmış ve bu durumun önüne geçmeye çabalamışlardır.¹² Her ne kadar bazı din adamları ile medrese talebeleri isyancıların yanında saf tutsa da Cemiyet-i İlmîyye-i İslamiye çatısı altında bir araya gelen ulema ve diğer pek çok İslamcı aydınlar, ayaklanmaya karşı çıkarak bu konudaki düşüncelerini *Beyanü'l-Hak, Sırat-ı Mustakim* gibi dergilerde yayınladıkları bildirilerle net bir şekilde ortaya koymuştur.¹³

İsyanın başlamasının ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri ve pek çok diğer İttihatçı saklanmak veya İstanbul'dan uzaklaşmak zorunda kalmışlardı. Her ne kadar İstanbul'da kontrolü kaybetmiş olsalar da Makedonya'da duruma hâkim olan İttihatçılar, Anadolu'daki pek çok şehirde de güçlerini korumayı başarmıştır.¹⁴ İsyanı bastırmak amacıyla İstanbul'a yürümek için Makedonya'daki III. Ordu ile Edirne'deki II. Ordu askerlerinin yanı sıra gönüllülerden bir ordu oluşturulması ve bu orduya "Hareket Ordusu" adı verilmesi kararlaştırılmıştır. İttihatçılar tarafından büyük bir süratle organize edilen Hareket Ordusu'nun öncü birlikleri 19 Nisan'da trenle Yeşilköy'e ulaşmayı başarmıştır. 22 Nisan'da, Hareket Ordusu'nun kumandanı olan Mahmut Şevket Paşa da Yeşilköy'e gelmiştir. İsyancıların elinden kurtulmayı başarabilen mebuslar ve diğer devlet adamları da akın akın Yeşilköy'e gitmiştir. Yeşilköy'de bir araya gelen mebuslar ve ayan üyeleri Sait Paşa'nın başkanlığında Meclis-i Milli'yi

12 Özcan, *a.g.m.*, s. 10.

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bukarlı, *a.g.m.*; Arı & Ozan, *a.g.m.*

14 Özcan, *a.g.m.*, s. 10; Selim Ahmetoğlu, "31 Mart İsyanı'nın Trabzon'daki Yankıları", *Türkiyat Mecmuası*, c. 21/ Güz, 2011, s. 1-18.

toplamış ve sürecin idaresinde Hareket Ordusu ile birlikte hareket etmiştir. 24 Nisan'da İstanbul'a giren Hareket Ordusu birlikleri büyük bir direnişle karşılaşmadan şehri kontrol altına alıp isyanı bastırmayı başarmıştır.¹⁵

İsyanın bastırılmasının ardından şehirde sıkıyönetim ilan edilmiş ve isyanın sorumluları belirlenmeye çalışılmıştır. Kurulan sıkıyönetim mahkemelerinde, isyanı kışkırttığı ve yönlendirdiği gerekçesi ile Derviş Vahdeti'nin yanı sıra isyana katılan çok sayıda asker ve din adamı da yargılanıp idam edilmiştir. Bu olayı bütün muhaliflerinden kurtulmak için iyi bir fırsat olarak değerlendiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çabasıyla isyanın arka planındaki isimlerden biri olarak değerlendirilen Ahrar Fırkası'nın en önemli ismi Prens Sabahattin de tutuklanmış ancak araya giren İngiliz Büyükelçiliği'nin baskıları sonucunda bir süre sonra serbest bırakılmıştır.¹⁶

İttihatçılar, II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında Sultan II. Abdülhamit'i tahtta kalmasını kabullenmek zorunda kalmışlardır. Ancak yıllarca mücadele ettikleri Sultan'ın tahtta oturmaya devam etmesini kendileri için bir tehdit olarak gören İttihatçılar, 31 Mart Vakası sayesinde önlerine gelen fırsatı iyi değerlendirmeyi bilmiştir. 27 Nisan 1909'da toplanan Meclis-i Milli üyeleri Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve yerine kardeşi Mehmet Reşat'ın geçirilmesine karar vermiştir.¹⁷ Tahttan indirilen Sultan II. Abdülhamit, daha sonra Selanik'e sürgüne gönderilmiştir.¹⁸

15 Zekeriya Kurşun, "31 Mart Olayının Arkasındakiler", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, ed. Coşkun Yılmaz, Sultanbeyli Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 52.

16 Özcan, *a.g.m.*, s. 10.

17 Kurşun, *a.g.m.*, s. 52.

18 Sultan II. Abdülhamit'in Selanik'teki sürgün dönemi için bkz. Yavuz Selim Karakışla, *Exile Days of Sultan Abdülhamid II in Salonika (1909-1912)*, Libra Yayınları, İstanbul 2015.

Sonuç olarak, bütün bu yaşananların ardından iktidarı büyük ölçüde kontrolüne alan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı devlet idaresini kendi politikaları çerçevesinde doğrudan yönlendirebileceği bir konumu elde etmiştir. Bu süreçte, istibdat dönemine geri dönüşü nitелеmek amacıyla kullanılan “irtica” kelimesi yüzyıllık süreçte bir ölçüde anlam bozulmasına uğrayarak Türk siyasi tarihinin en çok dillendirilen terimlerinden bir olmuştur.

SIR WILLIAM MITCHELL RAMSAY’IN HAYAT HİKÂYESİ

Bu eseri kaleme alan Sir William Mitchell Ramsay 1851 yılında İskoçya’nın Glasgow kentinde dünyaya gelmiştir. Henüz 6 yaşındayken babasını kaybettiği için ailesinin desteği sayesinde iyi bir eğitim almıştır. Aberdeen Jimnazumu’ndan sonra Aberdeen Üniversitesi’nden mezun olmuştur. 1872 yılında aldığı bir burs sayesinde Oxford Üniversitesine devam etmeye başlayan Ramsay, bir sonraki yıl amcasının yardımıyla Almanya’nın Göttingen Üniversitesi’nde bir süre Sanskritçe eğitimi almıştır.

1879 yılında Oxford’daki Exeter College tarafından verilen üç yıllık bir seyahat ve araştırma bursunu kazanan Ramsay, 1880 yılının Mayıs ayında İzmir’e gelmiştir. İzmir’de karşılaştığı Britanya Konsolosu Sir Charles Wilson ile iki uzun Anadolu seyahatine çıkmıştır. Bu seyahatler sayesinde Batı Anadolu’da Roma arkeolojisi hakkında araştırmalar yapma fırsatı bulan Ramsay, Anadolu’da bu alandaki çalışmalarını aralıklarla 1914 yılına kadar sürdürmüştür.

1885 yılında Klasik Sanat ve Arkeoloji alanında Oxford Üniversitesi’nden profesörlük alan Ramsay bir sonraki yıl Aberdeen Üniversitesi’nden de Profesörlük unvanı almış ve emekli olana kadar çalışmalarını burada sürdürmüştür.

1906 yılında Aberdeen Üniversitesi'nin 400. Yıl kutlamaları sırasında akademik dünyaya yaptığı ayrıcalıklı katkılardan dolayı şövalye ilan edilmiştir. Oxford, St. Andrews, Glasgow, Aberdeen, Cambridge, Edinburgh, New York, Bordeaux ve Manburg üniversitelerinden fahri doktora alan Ramsay, arkeoloji ve tarih alanlarında çalışmaları nedeniyle Britanya Akademisi'ne üye kabul edilmiştir. 1893 yılında Papa XIII. Leo Altın Madalyası ve 1906 yılında da Kraliyet Coğrafya Cemiyeti'nin Viktorya Madalyası'na layık görülmüştür.

Çalışmalarına Anadolu'nun coğrafi isimlendirme problemi üzerine eğilerek başlayan Ramsay'ın baş yapıt olarak değerlendirilen *The Historical Geography of Asia Minor* isimli eseri 1890 yılında Kraliyet Coğrafya Cemiyeti tarafından yayınlanmıştır. Ramsay'ın bir diğer önemli eseri ilk cildi 1895, ikinci cildi ise 1897 yılında yayınlanan *The Cities and Bishoprics of Phrygia*'dır. W. M. Ramsay, bir diğer kitabını modern Ortadoğu tarihinin önemli casuslarından biri olarak nitelendirilen Gertrude Bell ile birlikte kaleme almıştır. *Thousand and One Churches* ismini taşıyan bu eser, ikilinin Karadağ bölgesinde yaptıkları arkeolojik kazıların sonucunda kaleme alınmıştır.¹⁹

Bir arkeolog olan Gertrude Bell'in aynı zamanda dönemin istihbarat dünyasının önemli figürlerinden biri olması her ne kadar bunu kanıtlayacak yeterli delil bulunmasa da Sir W. M. Ramsay hakkında da bu konuda soru işaretleri uyanmasına neden oluyor. Ramsay'ın Anadolu'da arkeolojik araştırmalar yaptığı dönemde farklı ülkeler adına bu tarz arkeolojik araştırmalar yapan arkeologların pek çoğunun aslında ülkeleri adına istihbarat çalışmaları yaptığı bilinmektedir. Ramsay'ın

19 Buraya kadar anlatılan Sir W.M. Ramsay'ın hayat hikayesi W. Ward Gasque, *Sir William Mitchell Ramsay: Archaeologist and New Testament Scholar*, Baker Book House, Grand Rapids 1966, s. 3-23'den derlenmiştir.

bu kitapta yer verdiği görüşleri değerlendirilirken bu noktanın da göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır. Bir arkeolog olarak yaptığı çalışmaların yanı sıra Ramsay'ın Yeni Ahit üzerine kaleme aldığı eserleri de bulunmaktadır.

Sir W. M. Ramsay'ın Konya ve çevresinde arkeolojik araştırma yapmak üzere yola çıktığı sırada İstanbul'da patlak veren 31 Mart Vakası, yazarın ve ailesinin hızlıca İstanbul'a gelerek şehirde yaşananları gözlemleyip fotoğraflamalarına ve modern Türkiye tarihindeki önemli değişim anlarından birine şahitlik etmelerine imkân tanımıştır.

ESER HAKKINDA KISA BİR DEĞERLENDİRME

Modern Türkiye tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri olan 31 Mart Vakası, farklı meslek gruplarından yerli yabancı pek çok insanın ilgisini çekmiştir. Bu insanlardan bir kısmı yaşadıklarını ya günü gününe bir günce olarak ya da aradan belirli bir süre geçtikten sonra aklında kalanları bir araya getirerek kaleme almıştır. Tarih araştırmacıları için paha biçilemez bir kıymete sahip olan bu eserler, hiç kuşkusuz ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirilerek değerlendirmeye alınmalıdır.

Burada Sir W. M. Ramsay tarafından 1909 yılından kaleme alınan *The Revolution in Constantinople and Turkey: A Diary* adlı eserin 31 Mart Vakası sırasında İstanbul'da tanıklık ettikleri olayların anlatıldığı ilk 194 sayfalık kısmı ele alınmaktadır. Yazarın Anadolu'ya yaptığı seyahate dair gözlemlerinin yer aldığı ikinci kısım ise elinizdeki çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Elinizdeki çalışma Anadolu'nun iç bölgelerinde arkeolojik araştırmalar yapmak için yola çıkan fakat 31 Mart İsyanı'nın patlak vermesi üzerine İstanbul'da ve tüm ülkede istikrar sağlanana kadar 1909 yılının Nisan ayında